

Over het brailleschrift gesproken; de betekenis van schrijven en lezen van braille in historisch perspectief.

door Ad van der Waals

Bron: [Nationale Blindenbibliotheek](#)

Inleiding

De herdenking van het geboortjaar van Charles Darwin werd in het voorjaar 2009 in Londen opgeluisterd met een bijzondere tentoonstelling in het National History Museum. In een vitrine lagen in tientallen talen uitgaven van het bekendste boek van Darwin 'On the Origin of species'. Tussen het Duits, het Nederlands, het Hebreeuws, het Engels, het Chinees en veel meer talen lag een editie in braille. Braille als taal? Te vergelijken met allerlei andere talen? Of was het bedoeld als curiositeit?

Het geboortjaar van Charles Darwin (1809-1882) is toevallig ook het geboortjaar van Louis Braille. Wereldwijd is in 2009 aandacht geschonken aan de betekenis van deze twee mannen die ieder op hun eigen wijze en op hun eigen terrein grote invloed hebben gehad. Over Darwin en de evolutie van soorten gaat het hier nu verder niet, wel over Louis Braille (1809-1852) en de betekenis van zijn schrift voor het lezen en schrijven van mensen die blind zijn. Op basis van zijn eigen ervaringen met het blindenschrift uit zijn jeugd bedacht hij een lees- en schrijfvorm die voor blinden veel beter te gebruiken is. Het schrift dat door Braille is bedacht, heeft tot op de dag van vandaag wereldwijd standgehouden. Soms tegen de klippen op!

Er zijn van het begin af aan discussies geweest over het belang en nut van braille, over de kwaliteit van de brailledruk, over de hoofdletter, over het kortschrift en over alternatieve leesvormen die toch ook bruikbaar zijn voor blinden. Daarnaast ging het over de vraag hoeveel praktiserende braillelezers- en schrijvers er eigenlijk zijn en hoeveel kosten er gemaakt worden om deze relatief kleine groep tegemoet te komen in hun wensen.

Er is en wordt heel veel over het brailleschrift gediscussieerd, ook over onderwerpen die hiervoor niet zijn genoemd. Deze discussies vinden plaats zowel binnen de kring van mensen met een visuele beperking als daarbuiten.

Met enige regelmaat worden al ongeveer honderd jaar de gedenkwaardige jaartallen en bijzondere data uit het leven van Louis Braille herdacht, zowel internationaal als in Nederland. Door blinden vooral maar ook door anderen. Er zijn braillelezers die dan optreden als propagandisten en activisten om 'hun' leesvorm te promoten. Vooral deze 'gelovigen' doen er alles aan om de wereld duidelijk te maken dat het brailleschrift bestaat en altijd zal moeten blijven bestaan als een onvervangbaar systeem voor blinden om zelfstandig te kunnen schrijven en lezen. Voor hen zijn belangen te behartigen en te verdedigen! Het brailleschrift is voor hen een voorwaarde om zelfstandig en dus ook volwaardig te communiceren en toegang te hebben tot informatie en lectuur. Voorwaarde ook om volwaardig deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Hun activiteiten om in de bres te springen voor het brailleschrift zijn, zoals zal blijken, niet altijd zonder reden ontplooid.

Er zijn mensen die braille hooguit nog gebruiken voor hun particuliere correspondentie en voor allerlei praktische toepassingen in het dagelijks leven. Zij kunnen zich verder met

andere leesvormen uitstekend redden. Er zijn de sceptici die zich afvragen of het brailleschrift nog wel van deze tijd is. Tenslotte zijn er belangstellenden en nieuwsgierigen die met verbazing en bewondering kijken naar de blinde die zelfs in de trein een brailleboek leest of op zijn werk op een gewoon toetsenbord van de computer of laptop 'typt' en de eigen tekst op een brailleleesregel kan lezen. Een meer dan anderhalve eeuw oud schrift dat zelfs te combineren is met de nieuwste techniek; wie had dat jaren geleden kunnen indenken!

Braille is geen taal, geen geloof en ook geen curiosum. Het is wel een uitstekend communicatiemiddel gebleken. Bovendien is braille vanouds ook een belangrijk symbool geweest voor alles wat met een visuele beperking te maken heeft. Bijna iedereen die iets hoort over niet-zien of minder-goed-zien associeert dat met een stok en een geleidehond, vaak ook met braille. Veel mensen met een visuele beperking kunnen zich echter zonder stok, zonder geleidehond of zelfs zonder braille uitstekend redden. Toch houden we allemaal bewust of onbewust de associaties in stand. Wie weet overigens dat het brailleschrift er al lang was toen er nog geen gebruik werd gemaakt van de blindenstok of de geleidehond? Braille is in Nederland niet alleen een symbool maar ook een bron voor verbazing, voor discussie, soms voor actie, soms een middel om voorlichting te geven over blindheid en met enige regelmaat aanleiding voor een herdenking. Zoals ook in 2009.

De uitvinding van Louis Braille

In de tijd waarin Braille naar school ging was er een aantal methodes in gebruik om blinden te laten lezen en schrijven. Het ging dan vooral om reliëfschrift waarmee in de meeste gevallen een voelbare representatie gevormd werd van de algemeen in gebruik zijnde Latijnse letters. Blinden leerden zo de letters te lezen die ook zienden gebruikten. Dat werd niet alleen beschouwd als de beste manier om de onderlinge communicatie van blinden te bevorderen maar het maakte ook de communicatie met zienden mogelijk. De doelstelling van de aanpak van Valentin Haüy (1745-1822), de directeur van het instituut in Parijs waar Louis Braille les kreeg, was om zijn leerlingen het schrift der zienden te leren. Dat was in die tijd het bijna algemene gevoel binnen het onderwijs aan blinde leerlingen.

Zoals (ziende) kinderen soms spelenderwijs in een eigen bedacht schrift (of taal) met elkaar schrijven, bedacht ook Louis Braille om heel andere redenen een eigen schrift. Niet als geheimschrift om andere kinderen of de leraren of de ouders buiten te sluiten maar om met elkaar te kunnen corresponderen. De inspiratiebron voor Louis Braille was het 'geheimschrift' of 'codetaal' dat was ontwikkeld door de Franse legerofficier Nicolas Marie Charles Barbier de la Serre. Een systeem met puntjes en streepjes waarmee soldaten in het donker geheime codes konden lezen en waarmee bevelen konden worden gegeven. Het systeem bevredigde Louis Braille niet als schrijftaal voor blinden omdat het geen weergave van de spelling van woorden toeliet. Ook andere schriftkenmerken, zoals accenten en punctuatietekens ontbraken. Daarom probeerde hij een volgens hem beter systeem te ontwikkelen. Het resultaat van zijn denkwerk is het brailleschrift dat later ook naar hem genoemd is: een reliëfschrift voor blinden dat uit combinaties van punten bestaat. Hij kon zijn vinding uitproberen als leraar bij het instituut waar hij als leerling was binnen gekomen. Wellicht is het niet toevallig dat juist een blinde een schrift bedacht dat een sterke verbetering was ten opzichte van de tot dan toe gedane pogingen om een geschikt blindenschrift in het onderwijs te introduceren. Het ideaal van Louis Braille was een eigen

schrift dat een blinde de mogelijkheid biedt om met lotgenoten te corresponderen, eigen gedachten op te schrijven en te bewaren, aantekeningen te maken op school en zelf stukken te schrijven. De fase van het geheimschrift was dus echt voorbij en overgegaan in een gebruik van een voor elke blinde geschikte schrijf- en leesmethode.

Het is misschien enigszins cynisch dat een voor militaire doeleinden ontwikkelde vinding met allerlei aanpassingen geschikt bleek te zijn als het ideale blindenschrift. Het betreft een schrift dat al snel werd beschouwd als een geniale vinding die nu al meer dan 150 jaar wereldwijd wordt gebruikt. Het is zelfs goed genoeg gebleken om ondanks allerlei veranderingen in de wijze waarop wij schrijven, lezen en communiceren toegepast te worden.

Tot de introductie van de brailleschrijfmachine in het begin van de 20^e eeuw bleven de oudere schriftsystemen echter in gebruik voor de schriftelijke communicatie tussen blinden en zienden. De instellingen voor onderwijs aan blinde kinderen hebben dus nog tientallen jaren na de introductie van het brailleschrift vastgehouden aan het schrift met reliëfletters. Het principe dat blinden ook het ziendenschrift moesten blijven leren is daarmee nog lang van toepassing gehouden. Dat was in Frankrijk het geval maar ook in ons land.

Er zijn internationaal diverse pogingen ondernomen om zoveel mogelijk uniformiteit in het brailleschrift te krijgen. Dit resulteerde in 1878 op een internationaal congres van blindeninstituten in Parijs tot een standaardisatie van braille als hét blindenschriftsysteem. Het betekende ook de grote doorbraak in de introductie van het gebruik van het brailleschrift. Toch bleven er ook daarna door allerlei oorzaken nationaal en internationaal nog grote verschillen bestaan in de snelheid waarmee het brailleschrift algemeen geaccepteerd en ingevoerd was.

Ook veel later bleek het nodig regels af te spreken over een uniform gebruik. Zo is in 2005 de braillestandaard in het Nederlands taalgebied geactualiseerd. In het 'Woord vooraf' van de publicatie hiervan staat: "Mede als gevolg van de automatisering zijn in het dagelijks gebruik van de braillestandaard, zoals deze in 1985 is vastgesteld, geleidelijk aan afwijkingen ontstaan. Hierdoor was er behoefte aan een eenvormiger tekengebruik in papier-en computerbraille" waarmee beoogd werd: "het bewerkstelligen van een zo vlot mogelijke leesbaarheid van het brailleschrift, een zo eenvormig mogelijke toepasbaarheid voor het gebruik van leesregels, printers, scanners en communicatie via internet en zo weinig mogelijk afwijkingen ten overstaan van het zwartschrift".

Het brailleschrift is een oud schrift dat met enige regelmaat moet worden aangepast aan nieuwe mogelijkheden en ontwikkelingen. En dat blijkt ook goed mogelijk.

"Tientallen mensen over de gehele wereld hebben geprobeerd het braille-schrift te verbeteren of te vervangen door een ander systeem. Zij zijn daarin niet geslaagd. Dit kan worden beschouwd als een ere-saluut aan de grootste blinde aller tijden, Louis Braille", schrijft J. van Rossem. In deze geest is er veel over Braille en zijn vinding gesproken en geschreven. "Voor de blinden is Louis Braille niet alleen de schepper van hun nog steeds onovertroffen schrift – onovertroffen ook nu we daarnaast het zo waardevolle medium van de geluidsband hebben – maar tevens een intrigerend voorbeeld in hun strijd voor maatschappelijke en culturele integratie". Min of meer heilig verklaard en daarom ook in 1952 bijgezet in het Pantheon in Parijs bij de andere helden uit de (Franse) geschiedenis.

Introductie van het brailleschrift in Nederland

De organisatie en de kwaliteit van de maatschappelijke zorg en het onderwijs in de negentiende eeuw zijn natuurlijk niet te vergelijken met de situatie die wij nu kennen. Voor zover er sprake was van zorg en onderwijs kwam het vooral voort uit een al of niet godsdienstig geïnspireerde liefdadigheid, paternalisme en handhaven van standsverschillen. Dat gold vanzelfsprekend ook voor het onderwijs aan blinde kinderen. Het accent lag sterk op het aanleren van vaardigheden om een vak te beoefenen. Men was zich er van bewust dat het beheersen van een schrift van belang zou zijn voor verdere ontwikkeling.

De eerste instelling voor onderwijs aan blinden in ons land, het Instituut tot Onderwijs van Blinden in Amsterdam, was in 1808 opgericht op initiatief van de Orde van Vrijmetselaren. Vanaf 1853 werd in het schrijfonderwijs gestart met het leren van het brailleschrift maar ook de andere schriftmethodes bleven in gebruik. De volledige invoering van het brailleschrift in het Instituut gebeurde echter pas in 1893 bij de vernieuwing van de huisdrukkerij. De directeur van het instituut, Johan Hendrik Meijer (1831-1892), had zelf wel een belangrijke rol gespeeld op het congres in Parijs, maar in zijn instituut slaagde hij er niet in deze rol snel in daden om te zetten. Kritiek op het brailleschrift zelf, een zekere behoudzucht en het feit dat bestaande systemen en apparatuur nog niet afgeschreven waren vormden hiervoor de meest aannemelijke motieven.

Een volledige invoering van het brailleschrift vond wel plaats in 1859 in het door de Fraters van Tilburg in dat jaar opgerichte blindeninstituut Henricus in Grave. De behoefte aan schoolboekjes was de aanleiding voor het stichten in 1868 in Grave van de eerste brailledrukkerij in Nederland. Het hoofd van de blindenschool, Frater Chrysostomus van de Ven (1838-1911), komt de eer toe de stichter en eerste directeur van deze drukkerij te zijn. Zijn assistent en latere opvolger frater Adrianus Kemps (1855-1930) zorgde voor een sterke uitbreiding van het werk van de drukkerij. Het accent lag vooral op het maken van schoolboekjes, gebedenboekjes en boeken voor kerkzang. Het feit dat brailleteksten door meerdere blinden moesten worden gebruikt, verklaart ook de oprichting van een drukkerij. Zo konden brailleboeken in grotere oplage worden gemaakt. Vooral na 1900 ontwikkelde zich naast deze drukkerij een huisbibliotheek voor de bewoners van het instituut. Daarin kwam ook ruimte voor het opnemen van ontspanningslectuur, zoals geschiedkundige verhalen, reisbeschrijvingen en natuurschetsen. Het opnemen in de collectie van romans was nog niet aan de orde. Dat er in Grave een huisbibliotheek was ontstaan hing overigens ook samen met het feit dat veel leerlingen na hun opleiding in de beschermde omgeving van het instituut bleven wonen. De opleiding was er in die tijd niet op gericht om elders een zelfstandig leven te gaan leiden. De oud-leerlingen konden op deze manier van de bibliotheek gebruik blijven maken. De huisbibliotheek zou later - in 1919 - de basis vormen van de blindenbibliotheek Le Sage ten Broek.

Brailleproductie in een drukkerij was vooral bestemd voor een meervoudige oplage. Het was economisch niet haalbaar een eenmalige druk of slechts enkele exemplaren op deze manier te maken. Als er dus een eenmalige brailletekst nodig was gebeurde dat handmatig. Dat gebeurde met de Engelse lei of reglette en de prikpen. De brailleschrijfmachines die pas na 1900 in gebruik kwamen waren echter nog veel te duur om ze op grote schaal voor de productie van brailleteksten in te zetten. Daardoor bleef het handwerk de belangrijkste basis voor het omzetten van teksten in braille.

Verspreiding van brailleboeken via bibliotheken

Buiten het onderwijs groeide vanzelfsprekend ook bij ontwikkelde blinden de behoefte aan lectuur die voor hen zelfstandig leesbaar was. In vooral de laatste decennia van de 19e eeuw kwamen allerlei particuliere initiatieven van filantropische aard tot stand en vanzelfsprekend kwamen deze ook ten goede aan de zorg voor blinden. Tot deze initiatieven behoorde ook het vrijwillig omzetten van boeken in braille.

Op welke schaal dat gebeurde is niet bekend maar wel dat in veel plaatsen vrijwilligers aan het werk waren. Gualtherus Johannes Kolff (1846-1917) was op 28-jarige leeftijd blind geworden en had braille geleerd. Hij nam het initiatief om de voor hem gemaakte brailleboeken ook ter beschikking te stellen van lotgenoten. Uit zijn initiatief ontstond in 1891 de eerste braillebibliotheek in ons land met de naam Nederlandsche Braillebibliotheek. Op 29 mei 1894 kreeg deze de verenigingsvorm met de naam 'De Nederlandsche Blindenbibliotheek'. Aanvankelijk fungeerde het woonhuis van Kolff in Den Haag als bibliotheek maar al snel werd elders in Den Haag huisvesting gevonden om de groeiende collectie te huisvesten. Het ging voorsnog om het bij elkaar brengen en voor een grotere groep blinden beschikbaar stellen van eenmalig gemaakte en dus unieke brailleboeken. De oprichting van een braillebibliotheek vormde echter ook het begin van de min of meer georganiseerde productie van brailleboeken. Min of meer georganiseerd, want de keuze van de titels was nog lange tijd afhankelijk van de persoonlijke voorkeur van de vrijwillige brailleerders.

Met het ontstaan van de Nederlandsche Braillebibliotheek en de productie van brailleboeken buiten de sfeer van het onderwijs kwam het gebruik en de betekenis van braille in een breder verband te staan. Een grotere doelgroep dan de leerlingen van instituten kon nu bereikt worden, ook de blinden die inmiddels het instituut verlaten hadden en elders waren gaan wonen. Voor de ontplooiing van blinden was het van belang dat het brailleschrift niet meer alleen de functie vervulde die het lange tijd had, zoals het kunnen lezen van schoolboeken. Het bood aan blinden ook de gelegenheid om kennis te nemen van literatuur die tot dan toe alleen voor (ontwikkelde) zienden beschikbaar was.

Vanaf het eind van de 19e eeuw ontstonden overal in het land vanuit het particuliere initiatief openbare bibliotheken en volksbibliotheken. Daarmee werd voldaan aan de toenemende behoefte om boeken te lezen voor ontwikkeling en ontspanning. Het spreekt vanzelf dat deze behoefte ook bij blinden bestond. De oprichting van de blindenbibliotheek in Den Haag door Kolff sluit aan bij de maatschappelijke ontwikkeling of beter: liep er – gelet op de langzame groei van het aantal openbare bibliotheken in het land - bijna op vooruit. In de motieven van Kolff om zijn boekerij beschikbaar te stellen voor lotgenoten speelde ook zijn persoonlijke opvatting een rol dat hij zich moest inzetten voor de belangen van blinden. Dat streven bracht hij vooral tot uitdrukking door medeoprichter te zijn van de Nederlandse Blindenbond in 1895, de allereerste (!) organisatie waarin mensen met een handicap zich in ons land organiseerden. Tegelijkertijd was zijn maatschappelijke betrokkenheid sterk bepaald door overwegingen van charitatieve aard. Hij maakte door afkomst deel uit van de gegoede stand. In zijn milieu ontplooiden veel mensen activiteiten ten behoeve van minder bedeedden. Belangenbehartiging en filantropie kwamen in zijn persoon dus samen. Van een grote bemoeienis van de overheid was voorlopig op veel terreinen geen sprake en dat werd ook niet bepleit. Het duurde tot 1953 dat de Nederlandsche Blindenbibliotheek zich met enige tegenzin aansloot bij het pleidooi van de begin van de 20e eeuw opgerichte blindenbibliotheken in Amsterdam, Grave en Ermelo om subsidie van de overheid te krijgen voor hun werk. De subsidieverstrekking van overheidswege gebeurde pas vanaf 1953.

Overigens ontving het Academisch Genootschap Petronella Moens al eerder een subsidie om woordenboeken in braille te laten drukken.

De Nederlandse Blindenbond had rond 1920 een koers uitgezet waarin een actieve rol van de overheid voor een betere positie van blinden werd bepleit. Verzet tegen het filantropische karakter van de braillebibliotheken was voor de Nederlandse Blindenbond in 1928 aanleiding een eigen brailledrukkerij op te richten waar het verenigingsblad 'De blindenbode' in braille kon worden gedrukt. Deze brailledrukkerij is in 1959 overgenomen door de Nederlandsche Blindenbibliotheek.

Het charitatieve motief stond ook voorop bij de oprichting in 1918 van de katholieke blindenbibliotheek Le Sage ten Broek in Grave. Deze bibliotheek kwam voort uit de huisbibliotheek van het Instituut Henricus, waar in de loop der tijd – zoals eerder genoemd – naast schoolboeken ook ontspannings- en ontwikkelingsliteratuur een plaats had gekregen. De behoefte aan een eigen bibliotheek die aan de rooms-katholieke lezers verantwoorde lectuur kon bieden was de drijfveer voor particuliere initiatieven uit katholieke kring om geld in te zamelen. Niet alleen het verzamelen van geld maar ook het organiseren van het braillewerk door vrijwilligers werd de voornaamste doelstelling van de vereniging die de bibliotheek ging steunen. De Christelijke Blindenbibliotheek kwam eerder al in 1912 op een zelfde manier voort uit particulier initiatief in protestants-christelijke kring. Het begon op verzoek van een dominee als een initiatief van enkele vrouwen om materiaal voor godsdienstig onderricht aan leerlingen van het onderwijsinstituut in Amsterdam in braille om te zetten. Ook dit initiatief groeide snel tot de oprichting van een landelijke instelling voor een bredere doelgroep.

De verzuiling van het blindenbibliotheekwerk was daarmee – in navolging van zoveel andere maatschappelijke sectoren – compleet maar deed natuurlijk niets af aan het feit dat de basis van dit werk in veel opzichten gelijk was: zorgen voor productie en verstrekking van boeken in de leesvorm braille.

Het is uit historisch oogpunt van belang hier ook te vermelden dat de Openbare Leeszaal en Bibliotheek in Amsterdam vanaf de oprichting in 1919 een dienstverlening voor blinden begon. De filosofie voor het starten van deze afdeling was dat een openbare bibliotheek er moet zijn voor alle burgers in de gemeente; dus ook voor de mensen die aangewezen zijn op de leesvorm braille. De Braillebibliotheek Amsterdam heeft tot 1980 als min of meer zelfstandige afdeling van de Openbare Bibliotheek bestaan. De aanwezige collectie brailleboeken is toen overgedragen aan de Nederlandsche Blindenbibliotheek in Den Haag. Tot het eind van de jaren '80 is een Gesproken Boek Bibliotheek als onderdeel van de inmiddels opgerichte Studie- en Vakbibliotheek in stand gebleven. De Openbare Leeszaal en Bibliotheek in Amsterdam werd al snel na de oprichting ook het centrale punt in ons land voor het produceren en verstrekken van partituren in het braillemuziekschrift.

Opmerking: Enkele andere openbare bibliotheken vervulden ook een functie in het beschikbaar stellen van brailleboeken (o.a. in Haarlem, Groningen en Utrecht) maar de betreffende afdelingen zijn in de loop der jaren echter opgeheven of overgedragen aan de Nederlandsche Blindenbibliotheek in Den Haag.

Brailleerders, prikkers en braillecopiïsten; van vrijwilligerswerk naar betaald werk

Tot ver na de Tweede Wereldoorlog is de productie van brailleboeken vooral het werk geweest van vrijwilligers. Er waren aan het eind van de 19e eeuw al vrijwilligers actief voor onder meer de onderwijsinstituten en waarschijnlijk ook voor individuele blinden. Kolff verzamelde direct na de oprichting van de Nederlandsche Blindenbibliotheek vrijwilligers om zich heen om zijn bibliotheek van boeken te voorzien. Al snel waren er meer dan 100 personen op deze manier actief.

Het omzetten in braille gebeurde handmatig met de reglette en prikpen. De vrijwilligers hadden een geweldige vaardigheid ontwikkeld om in een zeer hoog tempo het braillewerk te doen en daarmee een grote productie te bereiken. De uitvinding en ontwikkeling van de brailleschrijfmachine - kort na 1900 - heeft het werk zeer vergemakkelijkt en versneld. Omdat het werk van de 'handbrailleerders' geen aanschaf van de machine vereiste en dus veel goedkoper was bleef hun inzet toch de overhand houden. Tegen het gebruik van de braillemachine werd naast de kosten ook ingebracht dat de letters en regels bij de handmatige manier van brailleren iets verder uit elkaar stonden waardoor dit letterschrift iets beter leesbaar was dan bij de machinale methode.

Het werk van de brailleerders – of braillecopiïsten, zoals ze ook genoemd werden - gebeurde vaak bij de mensen thuis. In diverse plaatsen in het land kwamen de vrijwilligers bij elkaar in brailleerkringen. Ook het werk van de in 1918 opgerichte Blindenbibliotheek Le Sage ten Broek leidde tot de oprichting van talloze plaatselijke comités van mensen die geld inzamelden maar daarnaast ook vrijwillig braillewerk verrichtten. In 1926 kende de vereniging al 1100 werkende leden, die zich in veel plaatsen verenigd hadden in 'prikclubs'. In de werving van nieuwe 'prikkers' werd beklemtoond dat het een goede bezigheid was voor oudere dames en heren maar ook religieuzen werden aangesproken op hun godsdienstige verantwoordelijkheid. Controle op het werk was er echter nauwelijks waardoor de kwantiteit in het algemeen hoger moet worden aangeslagen dan de kwaliteit. In de jaren dertig kreeg de bibliotheek dan ook de behoefte om meer ordening aan te brengen in de werkwijze. Men wilde invloed krijgen op de keuze van de titels en ook de geleverde prestaties beter controleren. In Grave werden daartoe vanaf 1937 een aantal bevoegde en goed ontwikkelde blinden aangetrokken om het correctiewerk te verrichten, een eerste stap naar een meer professionele aanpak. Het wekt geen verbazing dat dit niet altijd in goede aarde viel bij de vrijwilligers die het werk al jaren hadden gedaan zonder daar kritiek op te krijgen. Het is aannemelijk dat het probleem van braillefouten zich bij alle vrijwilligers voordeed en bij de lezers ook ergernis veroorzaakten. H.J. Lenderink schreef al over de braillefouten die het lezen hinderen en over een slechte technische uitvoering: "dan ontstaat er eene ongelijkmatigheid, die bij het lezen hindert; de lezer wordt prikkelbaar, zijn genoegen is bedorven en de belangrijke stof vermag hem niet te boeien". Deze kritiek is – zij het in andere bewoordingen - nog vaak daarna door blinden herhaald als de kwaliteit van de brailleproductie ter discussie werd gesteld. Zouden zouden zich natuurlijk de zelfde vraag kunnen stellen als zij een boek in zwartschrift lezen met typfouten en met een ongelijkmatigheid in de sterkte van de afdruk. Zij zouden het direct retourneren naar de boekhandel of de bibliotheek! Bij gebrek aan alternatieven voor de vrijwillige brailleerders en misschien ook uit dankbaarheid voor hun inzet werd de meeste kritiek echter ingeslikt.

Vanaf het einde van de 19e eeuw tot het begin van de jaren vijftig van de 20e eeuw hebben talloze - waarschijnlijk een paar duizend - mensen op vrijwillige basis duizenden brailleboeken geproduceerd. Eerst vooral voor het onderwijs, later in hoofdzaak

ontspanningslectuur en ontwikkelingslectuur voor de blindenbibliotheken. De motieven om dat werk te doen waren divers: van goed werk verrichten voor de minderbedeelde medemens tot een nuttige besteding van de eigen tijd. In de meeste gevallen zal het om vrouwen zijn gegaan maar we komen ook de namen van mannelijke brailleerders tegen. Rond 1950 deed zich echter een kentering voor. Mede onder invloed van de algemene maatschappelijke veranderingen werd meer nadruk gelegd op wat we later 'professionalisering' zouden noemen van de dienstverlening en zorg voor mensen met een visuele beperking. De bibliotheken gingen hogere eisen stellen aan de samenstelling van de collectie en konden niet meer de boekenkeuze overlaten aan de vrijwilligers voor wie het belangrijkste criterium waarschijnlijk was welk boek zij graag wilden brailleten en dus ook lezen. Tegelijkertijd wilden de bibliotheken sneller een titel in huis hebben. Het was dus eigenlijk niet gewenst dat een vrijwilliger in een geheel eigen tempo het braillewerk ging afleveren. Dat was bij de ene brailleerder een kwestie van een paar maanden maar bij de ander kon het jaren duren voordat een titel af was. En voor een goed begrip: per titel gaat het om honderden vellen papier die door velen geheel met de hand gebrailleerd werden en door een kleine minderheid met een brailleschrijfmachine. Van een nog groter invloed was dat er in de jaren vijftig een toenemende vraag kwam naar boeken in braille voor studiedoeleinden. Het aantal blinde studerende nam aanzienlijk toe in een zeer uiteenlopende scala van studierichtingen. Niet alleen aan de snelheid van het brailleten werden hogere eisen gesteld. Er kwam een nieuw genre boeken in productie waarvoor de belangstelling van de brailleerders niet altijd groot was. Het was dan ook een uitkomst dat de brailleproductie heel goed – en voorlopig tegen zeer lage kosten – gedaan kon gaan worden door mensen die werkzaam waren in het kader van de Sociale Werkvoorziening. Op 22 juni 1955 kon de Nederlandsche Blindenbibliotheek brailleerders gaan opleiden die daarna ook beroepsmatig het werk zouden gaan verrichten. "Het Gemeentebestuur van Den Haag stelde toen een aantal employés beschikbaar met toepassing van de Sociale Werkvoorzieningsregeling voor Hoofdarbeiders nadien omgezet in de Sociale Werkvoorziening" schrijft J. van Rossem, directeur van de Nederlandsche Blindenbibliotheek. Twee maanden later werd in het kader van dezelfde regeling de eerste correctrice aangesteld. Met de brailleproductie, de correctie en ook de technische afwerking waren gedurende ruim twee decennia honderden personen bezig ten behoeve van de diverse blindenbibliotheken. Onder hen was een relatief groot aantal mensen met een visuele beperking. Braillewerk leverde op die manier ook een bijdrage aan verbetering van de werkgelegenheid voor blinden en slechtzienden. Daarmee ontstond er voor velen een alternatief voor de meer traditionele blindenberoepen.

De verschillende blindenbibliotheken hadden in de loop der tijd hun eigen brailledrukkerijen ontwikkeld en uitgebouwd en lieten daarnaast veel werk verrichten bij de zogenoemde objecten van de sociale werkvoorziening. Als drukkerij voor de Christelijke Blindenbibliotheek fungeerde sinds 1930 de werkplaats van het Christelijk blindentehuis Sonneheerdt in Ermelo. Pas in 1978 betrok de CBB een eigen gebouw op een naastgelegen perceel. Sonneheerdt is tot op heden blijven fungeren als zelfstandige brailledrukkerij die in opdracht zorgt voor de productie van tijdschriften en andere publicaties in grotere oplagen. De eigen drukkerij van Henricus in Grave was in 1918 opgegaan in de nieuwe blindenbibliotheek Le Sage ten Broek. Vanaf 2007 ging de betreffende drukkerij – die in 1966 van Grave naar Nijmegen verhuisd was - zich beperken tot de productie van reliëfkaarten in opdracht van het Loket aangepast-lezen. Andere braillewerkzaamheden waren daarmee definitief afgestoten. De drukkerij van het Instituut voor onderwijs in Bussum heeft tot 1980

gefungeerd als huisdrukkerij voor het eigen instituut en is toen opgegaan in de Studie- en vakbibliotheek in Amsterdam.

In het hiervoor genoemde artikel van J. van Rossem vertelt hij dat de Nederlandsche Blindenbibliotheek in het begin van de jaren '60 zocht naar nieuwe mogelijkheden voor een geautomatiseerde brailleproductie. Zijn ideaal was dat er een situatie zou ontstaan waarbij boeken en tijdschriften ongelimiteerd aan blinden en slechtzienden ter hand zouden kunnen worden gesteld. Mede dankzij de inzet van de medewerkers van de Stichting TNO in Delft kwamen er betere brailledrukmachines in gebruik die inmiddels al lang weer vervangen zijn door computergestuurde machines.

Ongelimiteerd drukken is om financiële en praktische redenen niet aan de orde maar de productie van brailleboeken is geheel veranderd. De tijd dat brailleboeken vanuit de opslag werden uitgeleend is voorbij. Nu kan een boek besteld, computergestuurd gemaakt en vervolgens snel geleverd worden aan de aanvrager. Van inbinden in dikke banden is geen sprake meer. De geleverde 'boeken' behoeven niet meer teruggestuurd te worden. De productie van braille is sinds 1 januari 2007 geheel geconcentreerd bij Dedicon in Rijswijk en de CBB en Sonneheerdt in Ermelo die in belangrijke mate werken in opdracht van het Loket aangepast-lezen, dat het contact met de lezers onderhoudt.

Zelf braille schrijven

In het voorgaande is in hoofdzaak aandacht geschonken aan het brailleschrift als middel om boeken te maken en braille te lezen. Om dat te kunnen doen was het nodig dat ziende mensen bestaande teksten in zwartdruk omzetten in braille. De drijfveer van Louis Braille was echter vooral het ontwikkelen van een schrift dat door blinden zelf geschreven zou kunnen worden. In de loop der tijd hebben veel blinden op deze manier de uitvinding van braille in de praktijk gebracht en dat gebeurt natuurlijk nog steeds. Alleen de manier waarop het schrift werd 'geschreven' is nogal veranderd. Soms zie je mensen die blind zijn hun aantekeningen maken met een reglette, gemakkelijk op te bergen in een tasje of binnenzak en dus overal mee te nemen. Er kan een waslijst opgesteld worden van toepassingen van deze manier van schrijven: maken van boodschappenlijstjes en van etiketten op potjes in de keuken, herkenbaar maken van pakken met levensmiddelen, systeemkaarten en aantekeningen maken, de verzameling cd's van een kenmerk voorzien, afspraken noteren tijdens een vergadering, agenda bijhouden etc.

In 2009 gaf de Nederlandse Vereniging van Blinden en Slechtzienden (NVBS) een boekje voor kinderen over Louis Braille uit. Daarbij werden heuse reglettes uitgedeeld als hebbedingetje voor ziende kinderen. Ook in de winkel van het Muzieum in Nijmegen is een reglette te koop. Het is een prima middel om ziende kinderen te tonen hoe het 'schrijven' in spiegelschrift werkt. Ook de kaartjes waarop het braille-alfabet met daarnaast de Latijnse letter zijn weergegeven, zijn een gewild artikel en een speels opstapje om in gesprek te komen met kinderen over wat het is om blind of slechtziend te zijn. Als illustratiemateriaal voor zienden is de reglette goed te gebruiken maar voor veel mensen die blind zijn is het een belangrijk hulpmiddel.

De brailleschrijfmachine waarmee met zes toetsen, en met een in deze tijd nauwelijks meer bekend typemachinelawaai, brailleteksten kunnen worden geschreven heeft daarnaast een belangrijke functie vervuld en doet dat nog steeds. De tijd van de stilte is echter weer teruggekeerd sinds de (draagbare) personal computers hun intrede deden. Teksten worden op een gewoon toetsenbord gemaakt en verschijnen niet alleen op een beeldscherm maar kunnen tegelijkertijd op een brailleleesregel gelezen worden. Blinden en zienden kunnen

rechtstreeks en schriftelijk met elkaar corresponderen, zoals dat heel vroeger met het reliëfschrift gebeurde. Louis Braille zal het nooit bedacht kunnen hebben dat zijn schrift zelfs met de modernste technieken gebruikt zou kunnen worden en deze functies zou kunnen vervullen.

Overigens is het opmerkelijk dat het drukken van braille altijd mogelijk is geweest met toepassingen in de grafische industrie. Dat gold al bij de eerste schrijfmachines maar is ook altijd het geval gebleven. Bij mijn eerste kennismaking met een brailledrukkerij in 1984 toonde de directeur van Sonneheerdt, A. C. van der Wolf, met trots dat voor het drukken van braille gebruik gemaakt werd van – zij het aangepaste - standaard zet- en drukmachines. Het belangrijkste verschil is dat de typische geur van lood en inkt ontbrak maar de geluiden waren hetzelfde.

Het brailleschrift overbodig geworden?

Er zijn vooral sinds de laatste halve eeuw velen geweest die zich hebben afgevraagd of het brailleschrift nog een lang leven beschoren zou zijn, althans nog wel lang intensief gebruikt zou worden. Technische ontwikkelingen hadden het mogelijk gemaakt dat blinden ook op een andere manier kennis zouden kunnen nemen van lectuur over welk onderwerp dan ook. Ook voor het schrijven was braille niet meer nodig. Dus waarom vasthouden aan braille? De blindenbibliotheken verstrekten vanouds uitsluitend lectuur in braille en hun doelgroep was dus ook beperkt tot mensen die braille in hun jeugd of soms op latere leeftijd hadden geleerd. Het ging gedurende vele jaren om een groep van misschien maximaal 6.000 personen die blind waren of dat op latere leeftijd waren geworden. Een aantal van hen had het brailleschrift als kind op het instituut of op school geleerd. De laat-blinden waren het schrift op een andere manier meester geworden. In de jaarverslagen van de Blindenbibliotheekafdeling van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek in Amsterdam worden steeds de aantallen genoemd van de vooral op latere leeftijd zeer slechtziend of blind geworden mensen die brailleles kregen van de bibliotheekmedewerkers. Overigens een unieke service aan mensen die niet meer terecht konden in de 'gewone' bibliotheek. Hen afschrijven als lezer ging de bibliotheek te ver, boeken in grootletter waren er nog niet en dus werd er alles aan gedaan om hen braille aan te bieden. Zij kregen daarmee toegang tot de collectie brailleboeken die in dezelfde openbare bibliotheek aanwezig was. Het is overigens aannemelijk dat de andere blindenbibliotheken een vergelijkbare dienstverlening van brailleles aanboden aan (potentiële) lezers. "Inderdaad, en gelukkig, leren vele jeugdige blinden op de instituten het brailleschrift, maar bijna dagelijks worden mensen op latere leeftijd blind, die door de instituten niet meer in deze kennis kunnen worden onderwezen en daardoor ontstaat voor de blindenbibliotheek de bijzondere opgave ook een leerinstituut voor het brailleschrift te zijn", schrijft G.A. van Riemsdijk

De eerste en misschien meest serieuze bedreiging voor het brailleschrift vormde vanaf ongeveer 1955 de mogelijkheden om de menselijke stem op te nemen en vast te leggen op een geluidsband. Al snel zag men in deze ontwikkeling een kans om gesproken lectuur aan te bieden aan blinden die het brailleschrift niet beheersten. Daarnaast zouden ook ouderen met een verminderd gezichtsvermogen van deze ontwikkeling kunnen profiteren.

Aanvankelijk werd zelfs uitdrukkelijk aangegeven dat het niet direct in de bedoeling zou liggen dat blinden die braille beheersten ook een beroep zouden doen op gesproken lectuur. Uitzonderingen golden blinden die het brailleschrift niet meer hadden kunnen leren en

studenten die een studieboek sneller nodig hadden. Gedacht werd ook aan blinden die door hun werk (bijvoorbeeld met mattenvlechten beschadigde vingertoppen) niet meer het brailleschrift kunnen hanteren en oorlogsinvaliden met groter lichamelijke schade dan alleen het verlies van het gezichtsvermogen.

De productietijd van een gesproken boek was aanzienlijk korter dan die van een brailleboek. Men wilde tevens voorkomen dat blinden uit gemakzucht te snel zouden kiezen voor een gesproken boek en dat daardoor de belangstelling voor het brailleboek zou verdwijnen. Het laatste is weliswaar niet gebeurd maar de belangstelling voor en de toeloop naar het gesproken boek was niet meer te stuiten. De genoemde beperking was niet te handhaven. Voor zover er nog een drempel was voor het gebruik van het gesproken boek betrof dat de kosten van de aanschaf van een bandrecorder. Een regeling van het Ministerie van Sociale Zaken in 1956, massale publieke acties van blindenbibliotheken zelf maar ook van andere organisaties om bandrecorders te verstrekken aan blinden, maakten de nieuwe leesvorm al snel voor bijna iedereen bereikbaar. Het aantal lezers bij de blindenbibliotheken groeide snel en de braillelezers gingen een minderheid vormen. De aandacht verschoof in veel opzichten naar de veel grotere aantallen mensen die slechtziend zijn en het brailleschrift niet beheersten.

Gesproken lectuur werd dus ook gezien als een middel om een bepaalde tekst sneller voor blinden beschikbaar te krijgen in spraak dan het in braille mogelijk zou zijn. Deze mogelijkheid werd aanvankelijk vooral aangegrepen wanneer het om lectuur voor studiedoeleinden ging. Het aantal blinde studerende was sterk toegenomen maar de mogelijkheden om alle studielectuur snel in de gewenste leesvorm braille beschikbaar te hebben ontbrak. Het is wat dat betreft misschien niet toevallig dat het al eerder genoemde Academisch Genootschap Petronella Moens in 1954 samenwerking zocht met het Nederlands Studenten Sanatorium in Laren. Voor studenten die een kuur deden in het sanatorium werden colleges op de band opgenomen. Het lag voor de hand dat deze toepassing ook bruikbaar was voor blinde studenten en kon worden uitgebreid met het op de band opnemen van meer studiemateriaal. De combinatie gesproken tekst en braille bleek bovendien toen al een goede combinatie te zijn om effectief te kunnen studeren.

Daarmee werd overigens vooruitgelopen op latere ontwikkelingen waarbij voor bepaalde groepen het aanbieden van een gesproken tekst een belangrijke rol kreeg naast die van een gedrukte tekst. De producten van blindenbibliotheken blijken zeer goed bruikbaar te zijn voor mensen met een andere leeshandicap dan de visuele. Het genoemde genootschap heeft overigens vanaf het begin van haar bestaan gedurende een groot aantal jaren ook de verantwoordelijkheid genomen voor de productie in braille van woordenboeken in diverse moderne talen waarbij vooral de drukkerij van Sonneheerdt werd ingeschakeld.

In een uitvoerige beschouwing onder de titel 'Het brailleschrift sleutel tot onafhankelijkheid' gaat de blinde journalist D. Lupker in op de positie van het brailleschrift. Hij signaleert dat veel mensen somber zijn over de toekomst er van. Zij baseren zich dan op het feit dat het aantal blinden dat braille schrijft en leest afneemt en overvleugeld wordt door het grote aantal mensen dat zich tevreden stelt met het gesproken boek. De vraag is of dat komt doordat er te weinig aan wordt gedaan om het onderwijzen, het aanleren en het lezen van het brailleschrift te vergemakkelijken. Te gemakkelijk wordt overgestapt op het gebruik van band- of cassetterecorders en de jeugd kijkt vreemd op als je nog gebruikt maakt van een reglette. "Naar mijn idee moet de blinde, die noch het zwartschrift kan lezen of schrijven, noch het brailleschrift heeft geleerd, als analfabeet worden aangemerkt", zegt Lupker. Verder schrijft hij dat het maken van aantekeningen en het hanteren van gebrailleerde

adreslijsten, kookboeken en breipatronen in het dagelijks leven, in het huishouden en op kantoor de onafhankelijkheid bevorderen. "Speciaal bij de opleiding en bij het uitoefenen van een beroep is het brailleschrift van grote betekenis". Hij deelt de algemene opinie dat het gesproken boek een nuttig alternatief is voor het brailleboek maar geroutineerde braillelezers zullen toch altijd de voorkeur geven aan het lezen van een boek met de vingers boven het beluisteren van dat boek via de geluidsband. Over de technische ontwikkelingen schrijft hij bijna profetisch: "Voor mijzelf ben ik er daarom van overtuigd, dat op den duur alleen de leesmachine succes zal hebben, die de zwartdrukletter kan omzetten in een brailleletter".

Het aantal lezers van gesproken boeken is groter dan het aantal braillelezers, de productie van gesproken boeken gaat sneller en de opslag vergt minder ruimte. Volgens Lupker biedt het brailleschrift echter ook mogelijkheden die het gesproken boek niet heeft. "De belangrijkste is echter misschien wel het woordbeeld. Bij het voordurend lezen van gesproken boeken moet dat op den duur wel verloren gaan". Hij zegt verder dat dit van belang is voor iemand die dagelijks brieven en verslagen moet schrijven en lezen maar eigenlijk voor iedereen die te maken krijgt met nieuwe woorden in het dagelijks taalgebruik. Allemaal geschreven in 1975, dus 35 jaar geleden, maar het zou zomaar in 2009 uit de computer met brailleleesregel gekomen kunnen zijn van een Loek Meijer, een Inge Tacke, een Hans Smit, een Mieps Fontein, een Leo Dijk, een Nico van der Kolk, een Marijke Kemper en een Frans Tak. Om niet de honderden andere - minder op de voorgrond tredende - blinden te vergeten die de laatste jaren blijvende aandacht hebben gevraagd voor het brailleschrift.

Zij allen kennen ongetwijfeld nog de brailleschrijfmachine en zij hebben dagelijks de reglette binnen handbereik. Maar ondertussen werken zij – zij het met een hulpmiddel – op een zelfde toetsenbord als waarmee dit stuk geschreven wordt. Is braille met de tijd meegegaan of heeft de techniek rekening gehouden met een vinding van bijna 180 jaar geleden? Misschien is beide wel het geval. De toekomst waar Lupker het al over had is dagelijkse werkelijkheid geworden. De introductie van de tekstverwerker bracht geheel nieuwe mogelijkheden voor blinden. Het gebruik van het toetsenbord was bekend en dankzij de brailleleesregel kan de ingevoerde tekst en die van anderen direct gelezen worden. Wat voor velen een bedreiging leek te zijn, bleek ook geheel nieuwe mogelijkheden te bieden. De toegang tot internet kent voor blinden en slechtzienden nog vele hindernissen maar het oude ideaal van het brailleschrift – een blinde kan teruglezen wat hij zelf opgeschreven heeft – is eigenlijk met de personal computer en de laptop in ere hersteld! Sterker nog: zienden en blinden kunnen probleemloos aan elkaar schrijven en elkaars teksten lezen. Een toppunt van, communicatie, integratie en een einde van de discussie dus, zou gezegd kunnen worden. Joop Kruisselbrink, hoofdredacteur van het verenigingsorgaan 'Anders Bekeken' van de NVBS, signaleerde in 1985 twee belangwekkende ontwikkelingen: de ontwikkeling van een leesmachine, die gedrukte teksten 'voorleest' en de ontwikkeling van een apparaat dat gedrukte tekst in braille omzet. Hij constateert dat ontwerpers en producenten geen eensluitende oplossing hebben voor de informatieachterstand van blinden en slechtzienden. Zijn conclusie is dat er meer contact tussen gebruikers en ontwerpers moet zijn. "Dan zal spoedig blijken, dat er zowel in de richting van braille-oplossingen als in de gesproken sfeer moet worden gewerkt". De leesvormen gelijkwaardig naast elkaar dus. De productie van braillelectuur werd begin van de jaren tachtig bijna geheel geautomatiseerd, mede door innovatieve projecten van de Nederlandse Blindenbibliotheek in samenwerking met de Stichting TNO en met de Technische Universiteit

in Delft. Deze ontwikkeling ging wel ten koste van de werkgelegenheid voor blinden en slechtzienden die bij de brailleproductie- en correctie betrokken waren. De inzet van vrijwillige brailleerders werd tot een minimum teruggebracht en de betrokkenheid van de sociale werkvoorziening werd in korte tijd bijna afgebouwd. Dat hing overigens niet alleen samen met de veranderingen in de brailleproductie maar ook met het feit dat voor deze medewerkers een vergoeding moest worden betaald die niet volledig werd gecompenseerd door een hoger subsidiebedrag. De discussie ontstond over de vraag of de relatief hoge kosten wel in enige verhouding stonden met de omvang van de doelgroep.

Braille in de knel

De schattingen over het aantal mensen met een visuele beperking in ons land lopen uiteen, mede afhankelijk van de definiëring ervan. Het Sociaal Cultureel Planbureau noemt een aantal van 430.000 personen met een matige of ernstige visuele beperking. Het meest recente en binnen de sector gezaghebbende onderzoek gaat echter uit van een aantal van ongeveer 300.000. Welke aantallen ook gehanteerd worden: een zeer grote meerderheid (70%) van de mensen met een visuele beperking is ouder dan 65 jaar. Het aantal mensen dat blind of zeer slechtziend is zal ongeveer 20% van het aantal visueel gehandicapten zijn, van wie waarschijnlijk een nog hoger percentage dan 70 ouder is dan 65 jaar. Dat neemt natuurlijk niet weg dat er nog altijd een aanzienlijk aantal blinde en zeer slechtziende kinderen en jongeren is die voor onder meer deelname aan het onderwijs specifieke voorzieningen nodig hebben om nu en later aan onderwijs, arbeid en maatschappelijke activiteiten deel te nemen.

Het aantal braillelezers bij de blindenbibliotheken is vanaf het eind van de jaren tachtig tot op heden gaan schommelen tussen 1.200 tot 1.500 actieve lezers. Naar – overigens niet goed te verifiëren - schatting zijn er circa 2.500 a 3.000 personen die het brailleschrift beheersen en dat in het dagelijks leven ook gebruiken. Het aantal gebruikers van braille binnen de totale groep maar ook binnen de groep van blinden vormt derhalve een zeer kleine minderheid.

Deze aantallen laten zich ook vertalen naar het gebruik van de blindenbibliotheken. Het overgrote deel van de bijna 30.000 lezers leest gesproken boeken of tijdschriften. Hoe het komt dat dit aantal lezers – ondanks de vergrijzing - lager is dan in het verleden verwacht werd is niet duidelijk. Desalniettemin vormen de braillelezers sinds de opkomst van het gesproken boek - en nu nog steeds - slechts een kleine minderheid. In een rapport uit 1986 staat dat het aantal boeken dat elke lezer gemiddeld per jaar leest (leesfrequentie) relatief laag is en dat het aantal lezers per bibliotheek relatief klein is. Dit heeft tot gevolg dat het gebruik per boek (uitleenfrequentie) relatief laag is. Kortom, het opbouwen van een brede en representatieve collectie boeken die vergelijkbaar is met de keuze die aan zienden wordt geboden vereist de productie van zeer veel boeken die echter per titel slechts incidenteel gelezen worden. Economische gezien dus onrendabel. De situatie is in 2009 niet anders. Mede gelet op deze aantallen en verhoudingen wordt al sinds jaar en dag de vraag gesteld of de kosten van productie en beheer van brailleboeken nog wel opwegen tegen het aantal lezers. 'Die kunnen toch ook in hun leesbehoeften voorzien door middel van het gesproken boek', is dan het antwoord. Misschien hebben de blindenbibliotheken daarom ook wel terecht aan de verleiding toegegeven om bezuinigingen – waar opgelegd - vooral op het braille te laten neerkomen. In het begin van de jaren '90 hebben deze in ieder geval grote

gevolgen gehad voor de braillectuurvoorziening.

De overheid wilde een einde maken aan de jaarlijkse overschrijdingen van het toegestane subsidiebudget en concrete stappen zien op het terrein van afstemming en samenwerking van de blindenbibliotheken. Voor de blindenbibliotheken betekende dit beleid van het ministerie in veel opzichten een breuk met wat steeds min of meer toegelaten was. Het werd daarom niet ervaren als een einde van het gedoogbeleid maar als een forse bezuiniging die niet uit eigen middelen of fondsen opgevangen kon worden. Vooral voor de braillelezers waren de gevolgen ingrijpend. Een collectieaanbod van bijna 60.000 titels werd in korte tijd teruggebracht tot bijna 7.000. Tienduizenden braillebanden van ook veel klassieke titels – waarvan overigens de meeste al jaren niet waren uitgeleend - werden weggegooid en verdwenen in korte tijd uit het aanbod. Daarmee kwamen de producten van de noeste en onbaatzuchtige arbeid van de talloze vrijwillige brailleerders in de papiercontainer terecht. In het gunstigste geval bleven ze in de huiskamer van een braillelezer bewaard. De productie van nieuwe titels werd met ongeveer 80% teruggebracht.

De NLBB heeft de als onvermijdelijk beschouwde koerswijziging in 1992 in een beleidsnota vastgelegd en is daarmee ook open naar buiten getreden. Twee citaten: "Het principiële uitgangspunt dat de braillelezers over hetzelfde aanbod dat zienden via de OB en de boekhandel verkrijgen zouden moeten kunnen beschikken, is om financiële redenen niet haalbaar" en "Een verschuiving van minder titels voor de collectievorming braille naar meer ontsluiting van zwartdruk titels gecombineerd met brailleproductie op maat, zal uiteindelijk meer tegemoet komen aan de behoeften van de braillelezer". Overigens moet hierbij aangetekend worden dat de NLBB toen ook de jaarlijkse aanwas van gesproken boektitels moest terugbrengen met ongeveer 20%, vooral in de minder gelezen categorieën populair-wetenschappelijk, vreemde talen en jeugd.

Het is opvallend dat deze beleidswijziging, die zich ook bij de andere blindenbibliotheken heeft voorgedaan, betrekkelijk weinig aandacht heeft gekregen in de 'blindenpers'. De aandacht van de belangenorganisaties was duidelijk meer gericht op andere zaken die met de lectuurvoorziening te maken hadden. Gedurende een periode van bijna 20 jaar zijn allerlei pogingen gedaan om na de opheffing van het Centraal Orgaan nauwere samenwerking tussen of zelfs een fusie van de blindenbibliotheken te bewerkstelligen. De structuur van het werk en de uitdrukkelijke wens van de belangenorganisaties dat er één toegang tot de lectuurvoorziening zou zijn via één loket kreeg dus alle aandacht en in wat mindere mate de meer inhoudelijke aspecten van het werk. Het gevoel echter dat braille te weinig gewaardeerd werd en dat de kwaliteit van de brailleproductie beter zou moeten en kunnen, bleef al die tijd wel knagen en werd ook regelmatig individueel of via de belangenorganisaties kenbaar gemaakt.

Hierbij moet aangetekend worden dat de verschillende blindenbibliotheken wel extra faciliteiten gingen bieden aan de lezers met het zogenoemd consumentendrukwerk. De NLBB deed dat – weliswaar in hoofdzaak ongesubsidieerd – onder de naam Leesexpresse. Het omzetten in aangepaste leesvorm van korte documenten voor individueel gebruik die van belang zijn voor maatschappelijke participatie (bv. vergaderstukken, liturgieën voor kerkdiensten, folders en brochures, kieslijsten etc.) of voor het dagelijks leven (bv. gebruiksaanwijzingen voor huishoudelijke apparatuur) sloot direct aan bij de wensen van de lezers. Deze dienstverlening werd door de belangenorganisaties aan de ene kant gezien als bevestiging van hun standpunt dat de eenheid van de dienstverlening voortdurend zoek was en dat concurrentie de boventoon voerde. De vraag werd gesteld waarom deze dienstverlening uit oogpunt van efficiency en kostenbesparing niet gezamenlijk werd

aangeboden. Aan de andere kant kon niet ontkend worden dat de blindenbibliotheken met deze dienstverlening in hun onderlinge concurrentie tegemoet kwamen aan de wens van de lezers om snel en adequaat van materiaal in aangepaste lesvorm voorzien te worden. Het aandeel van braille was bij deze dienstverlening relatief groot.

Nieuwe onrust over braille

Op 21 november 2005 publiceerde staatssecretaris Medy van der Laan een beleidsbrief over een ingrijpende herstructurering van het blindenbibliotheekwerk. Het praktisch ontbreken van het woord braille was de aanleiding dat braillelezers opnieuw massaal in opstand kwamen. Opnieuw, want er was een al lang bestaand gevoel dat braille niet meer serieus genomen werd, dat de kwaliteit achteruitging, dat het nemen van brailleles ontmoedigd werd en dat het aanbod van lectuur in braille kleiner werd. Dit kwam spontaan tot uiting in een particuliere actie van Marijke Kemper-Buiskool in de zomer van 2003. De blindenbibliotheken waren volgens haar steeds minder in staat (of bereid) informatie en lectuur in braille te leveren en verwezen snel naar de mogelijkheden om de gevraagde informatie te ontvangen in gesproken vorm of via de computer. Haar ervaringen waren kennelijk gelijk aan die van andere braillelezers en haar oproep kreeg een grote respons. Ook de belangenorganisaties, verenigd in de Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang, sloten zich bij het protest aan. Het leidde in het najaar 2003 tot de aanbidding van ruim 600 braillekaartjes aan de Vaste Tweede Kamercommissie voor OCW. Eigenlijk was daarmee de geest uit de fles. De aandacht die eerder op meer ludieke manier was besteed aan braille tijdens onder meer braillevoorleeswedstrijden voor kinderen en volwassenen kreeg een grimmiger karakter. Bijeenkomsten van de belangenorganisaties NVBS en Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang trokken veel bezoekers waar naast emotionele ook zakelijke argumenten werden ingebracht over de als bedreigd ervaren positie van braille. Tijdens bijeenkomsten over de structuur van de lectuurvoorziening roerden vooral de braillelezers zich die bezorgd waren dat hun leesvorm door de structuurveranderingen definitief uit het beeld zou verdwijnen. Alle ontkenningen van overheid, blindenbibliotheken, revalidatie-instellingen en Vereniging van Openbare Bibliotheken ten spijt was het niet gemakkelijk het wantrouwen weg te nemen. Voor de Vereniging NLBB, die op dat moment nog de verantwoordelijkheid voor de blindenbibliotheek in Den Haag had, was de kritiek wel aanleiding een extra impuls te geven aan de uitbreiding van de collectie brailleboeken met 1.000 titels. Een aantal 'klassiekers' kwam weer beschikbaar voor de braillelezers.

De handtekeningenactie van Marijke Kemper-Buiskool werd in november 2005 gevolgd door een manifest met als kop 'Braillegebruikers worden bedreigd met uitsluiting' van de Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang. De inhoud van het manifest werd ondersteund door de onderwijsinstellingen voor blinden en slechtzienden en de blindenbibliotheken. In het manifest wordt onder meer geconstateerd dat braille lezen niet aangemoedigd wordt, dat de onderwijsmethodes zonder didactische bewerking niet bruikbaar zijn, dat informatie van overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties nauwelijks in braille beschikbaar is, dat het aanbod van de gesubsidieerde lectuurvoorziening van boeken en tijdschriften te gering is en dat het laten braileren van informatie voor individueel gebruik op veel hindernissen stuit. Het manifest doet met een aantal aanbevelingen een dringend beroep op overheid, bedrijfsleven en uitgevers verbetering in de situatie aan te brengen en

daarin zelf een verantwoordelijkheid te nemen. De voorgestelde maatregelen zijn er op gericht om maatschappelijke participatie mogelijk te blijven maken, uitsluiting van onderwijs en werk te vermijden, technologische ontwikkelingen te stimuleren en de lectuurvoorziening te laten aansluiten bij de behoeften.

Natuurlijk geeft het manifest ook aan waarom braille belangrijk is. Zonder braille kan het woordbeeld niet ontwikkeld worden en is er geen tekstoverzicht. Brailleschrift bevordert gelijkwaardige deelname aan maatschappelijke activiteiten, vergemakkelijkt de organisatie van huishouden en dagelijks leven en vermindert de afhankelijkheid van voorleeshulp en gesproken tekst.

De argumenten voor dit manifest zijn aangedragen in een onderzoek dat in opdracht van de Federatie en met financiële ondersteuning van onder meer de Vereniging NLBB is uitgevoerd. Voor een relatief klein gedeelte van de mensen met een visuele beperking is het belang van braille groot. In de ten behoeve van het onderzoek gehouden interviews wordt dit op allerlei manieren tot uitdrukking gebracht. Een groot aantal personen maakt wel gebruik van gesproken informatie en lectuur maar weet exact aan te geven voor welke doeleinden aan braille of aan een combinatie van braille en gesproken tekst de voorkeur wordt gegeven. Het lijkt erop dat de kritiek op de geringe beschikbaarheid van braille eerder betrekking heeft op de informatie voor persoonlijk gebruik of op informatie van instellingen of organisaties waar men in het maatschappelijk leven mee te maken heeft dan op boeken. Hoe meer men afhankelijk is van informatie om deel te nemen aan arbeid, vrijwilligerswerk en maatschappelijke activiteiten, des te groter ervaart men de tekortkomingen. Toch is er ook een groot aantal mensen dat voor het lezen van ontspanningslectuur de voorkeur geeft aan braille boven gesproken. Als argument daarvoor wordt genoemd het zelf geheel onafhankelijk – dus zonder tussenkomst van een ander – de tekst te kunnen opnemen en zich zo een eigen beeld te kunnen vormen van een verhaal. Opmerkelijk is overigens dat studerende bijna geheel de omslag hebben gemaakt naar het gebruik van digitale informatiebronnen. Zij geven echter aan dat het vaak ontbreekt aan een vertaalslag van de informatie om het studiemateriaal met de brailleleesregel te kunnen lezen. Want de laatste blijft voor velen een belangrijk hulpmiddel waarbij overigens kennis van braille noodzakelijk blijft.

In de hiervoor genoemde acties en het rapport stond het brailleschrift centraal. De vraag was aan de orde welke betekenis braille heeft voor het dagelijks leven. Toegespitst op de rol van het blindenbibliotheekwerk in de brailledienstverlening heeft de Vereniging NLBB in 2006 een zogenoemd interventieonderzoek uitgevoerd. Vooral in dit onderzoek hebben braillelezers van hun hart geen moordkuil gemaakt toen hen gevraagd werd 'al dromend' te schetsen hoe ze de toekomst van de lectuurvoorziening in braille zien maar ook hun eigen beleving van braille te beschrijven. Het is erg verleidelijk een groot aantal citaten over te nemen. Zij sluiten niet alleen aan bij het hiervoor genoemde onderzoek en bij tijdens bijeenkomsten gedane uitspraken maar ook bij opmerkingen die soms tientallen jaren geleden te beluisteren waren. Ik neem hier een paar citaten over omdat ze zo treffend zijn: "Braille is zagezegd mijn eerste taal". "Het brailleschrift opent voor mij deuren die anders gesloten zouden blijven". "Het woordbeeld is voor braillelezers erg belangrijk. Het fonetisch beeld (via het Daisy-boek) kan leiden tot een eigentijdse vorm van analfabetisme" en tenslotte "Ik heb een schrijvende behoefte aan lezen, lezen met mijn vingers, zodat ik aan woorden die ik voel persoonlijk inhoud kan geven".

De resultaten van het interventieonderzoek zijn overgedragen aan het Loket aangepast-lezen en vormen daar een belangrijke basis voor de geïntegreerde braille- en gesproken

dienstverlening in de komende jaren. Van de uitgevoerde onderzoeken die in korte tijd zijn uitgevoerd noem ik hier ook het onderzoek van Tonny van Breukelen onder mensen die op latere leeftijd braille hebben geleerd. Haar conclusies sluiten geheel aan bij die de van de andere onderzoeken. Ouderen hebben niet altijd ervaren dat het leren van braille als een logisch onderdeel van de revalidatie en acceptatie werd aangemerkt. De boodschap is dat ouderen goed zelf kunnen besluiten of ze brailleles zullen nemen. Die keuze moet volgens hen niet worden overgelaten aan de dienstverleners maar aan de betrokkene zelf. De dienstverleners moeten dan wel zorgen dat er een geschikt cursusaanbod is. Het beheersen van braille betekende voor veel geïnterviewden dat ze zich daardoor zelfstandiger voelen. "Braille maakt onafhankelijk" was dan ook de titel van een samenvattend bericht over dit onderzoek. Een stelling bij het proefschrift van Frances Fortuin sluit hier bij aan: "In tegenstelling tot wat algemeen – ook in de kring van de gespecialiseerde hulpverlening – wordt gedacht, is het zeer goed mogelijk om op latere leeftijd braille te leren. Ook aan mensen die op volwassen leeftijd een ernstige visuele beperking hebben gekregen dient dan ook in het revalidatieproces de mogelijkheid geboden te worden tot het leren van braille".

Overwaardering van braille?

De pc is binnen handbereik van praktisch iedereen gekomen. Er is een bijna onoverzienbare hoeveelheid informatie die voor iedereen die met de pc om kan gaan in de huiskamer of op het werk binnengehaald kan worden. Bovendien zijn het gesproken boek en het e-boek in opkomst. Toch zijn er nog steeds gedrukte boeken en tijdschriften en zijn er nog steeds openbare en andere bibliotheken waar ongeveer 30% van de bevolking is ingeschreven of er gebruik van maakt. Zien en blijven massaal lezen met een boek of tijdschrift in de hand. Hoewel, vooral jongeren maken steeds meer van nieuwe toepassingen gebruik om informatie te verwerven en te verwerken. Dit heeft ook zijn weerslag op de manier waarop openbare bibliotheken hun diensten aanbieden of in de toekomst zouden moeten gaan aanbieden.

Mensen met een visuele beperking die het gewone schrift niet kunnen lezen, kunnen in veel gevallen met aangepaste voorzieningen toch zelfstandig kennisnemen van de lectuur en informatie die als vanzelfsprekend voor zienden beschikbaar is. De techniek heeft het – zij het soms met horten en stoten en nog steeds met beperkingen – mogelijk gemaakt dat de computer te gebruiken is door mensen met een visuele beperking. De uitvinding van de brailleleesregel en spraakondersteuning met de benodigde software zijn van onschatbare betekenis voor hen. Daar wordt dankbaar gebruik van gemaakt. De profetie van Lupker is uitgekomen. Er zijn talloze handzame apparaatjes te krijgen waarmee het mogelijk is eigen aantekeningen op geluid vast te leggen en weer te geven. In de openbare ruimte zijn talloze geluidstoepassingen aangebracht voor mensen met een visuele beperking, zoals in liften, in gebouwen, in navigatiesystemen, in automaten et cetera. Met een (gesproken) GPS systeem voor blinden werd jarenlang geleden al geëxperimenteerd voordat de TomTom een algemeen gebruiksmiddel werd voor automobilisten. Ontegenzeggelijkheid zijn er met geluid in de openbare ruimte goede resultaten geboekt maar toch kan de vraag gesteld worden of de toegankelijkheid daarmee in alle opzichten voldoende is gewaarborgd. De ervaringen met de introductie van de OV-chipkaart tonen aan dat met geluid evenmin als met braille alle problemen uit de wereld zijn.

In het streven naar het zo toegankelijk mogelijk maken van de samenleving speelt de toegankelijkheid van de informatievoorziening een grote rol. Het is natuurlijk altijd de vraag of daarbij de positie van braille wordt overgewaardeerd of juist wordt ondergewaardeerd. Op deze plaats wil ik in ieder geval wel een lans breken voor een groep mensen die door een visueel en auditieve beperking tussen wal en schip dreigen te raken bij alles wat met communicatie in zwartdruk, in braille of in geluid te maken heeft, de groep die wij aanduiden als "doofblinden". Een samenleving die in alle opzichten georiënteerd is op communicatie met gewoon schrift en met geluid is voor deze groep in meerdere opzichten ontoegankelijk.

Voor een aantal van hen is het beheersen van een voelbaar schrift, dus braille, een voorwaarde om nog op een of andere manier deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Een kleine groep maar het is van groot belang om deze zeer kleine minderheid niet te vergeten. Jaren geleden vormde de Teletekstkrant in braille – verzorgd door de Christelijke Blindenbibliotheek en Sonneheerdt – voor hen een belangrijke toegang tot het nieuws. Daarvoor was de Nederlandsche Blindenbibliotheek al uitgever van een weekblad in braille voor doofblinden, namelijk 'Blinco'. "Naar ons gevoel een van de belangrijkste periodieken in ons land. Het is voor de doof-blinde de enige mogelijkheid om kennis te nemen van hetgeen er in de wereld gebeurt", schrijft Van Rossem.

Natuurlijk kan voor deze groep ook de vraag gesteld worden over de omvang ervan en de kosten van de specifieke dienstverlening, o.a. met braille. Maar is deze vraag wel relevant als we het belang van de betreffende mensen centraal stellen?

Braille een mythe?

In 2008 laaide plotseling de discussie weer op dat blinden hun voorkeur voor het brailleschrift maar eens moesten opgeven. In De Ochtenden, een radio-uitzending van de EO, op 18 mei 2008 en in een daarop gebaseerd artikel in het Nederlands Dagblad van 19 mei 2008, werd de suggestie gewekt dat er inmiddels voldoende toepassingen van geluid zijn die een toereikende vervanging bieden voor het brailleschrift. De kosten van toevoegingen en aanpassingen met braille zijn veel te hoog ten opzichte van het geringe aantal mensen, dat braille heeft geleerd en nog gebruikt. Dat aantal wordt - naar werd gesteld - steeds kleiner en het aantal alternatieven is ruim voldoende en voor hen ook zeer bruikbaar. Bovendien zijn er alternatieven waar veel mensen met een visuele beperking ook zeer tevreden mee zijn. De braillelezers worden min of meer neergezet als een verweerde groep die maar geen afstand wil doen van een ouderwets hulpmiddel als het brailleschrift. Er wordt daarom voor gepleit de positie van het brailleschrift te heroverwegen. De programmamakers wilden vooral het signaal geven dat braillelezers en de belangenorganisaties het brailleschrift opwerpen als dé oplossing voor iedereen met een visuele beperking. In navolging van deze propagandisten voor braille wordt volgens hen door de overheid, door fabrikanten van liften, apparaten en geneesmiddelen, door het bedrijfsleven alles uit de kast gehaald om de braillelobby tegemoet te komen. Er zijn echter soms slimmere oplossingen voorhanden waarmee veel meer mensen met een visuele beperking geholpen zouden kunnen worden. Er mag – volgens de programmamakers - dus best eens kritischer nagedacht worden over de keuzes die worden gemaakt en over de vraag of het wel zo verstandig is zoveel financiële middelen voor het brailleschrift in te zetten. Opvallend was overigens dat de concrete kritiek op de aandacht voor en de kosten van het

brailleschrift meer de aanduidingen op liftknoppen, medicijndoosjes, etiketten etc. betrof dan de leetuurvoorziening via de blindenbibliotheken. Toch was de teneur duidelijk: braille is op zijn retour, dat moet maar eens toegegeven worden en daar moet in het beleid rekening mee gehouden worden.

Loek Meijer, lid van de NLBB en voorzitter van de Gebruikersraad Aangepast-lezen, heeft in een ingezonden brief in het Nederlands Dagblad scherp afstand genomen van het beeld dat braille een mythe is. Hij beschrijft hoe hij zich ondanks en misschien ook dankzij de technische ontwikkelingen op diverse manieren van informatie en leetuur voorziet. Toch blijft braille voor hem favoriet. "Hoe goed een boek ook was voorgelezen, het lezen met de vingers had voor mij meer kwaliteit: Ik kon mijn eigen tempo bepalen, mijn eigen interpretatie geven, zelf de plaats bepalen waar ik wilde lezen (onafhankelijk van een elektronisch apparaat) en informatie en emotie ontlenden aan woordbeeld en tekstopmaak". De computer met de brailleleesregel maakte het voor Loek Meijer mogelijk teksten (te) maken en (te) controleren die hij rechtstreeks met zienden kon delen. Omgekeerd kon hij teksten van zienden zonder tussenkomst van anderen zelf lezen. Hij besluit zijn ingezonden brief als volgt: "Ik ben dolblij met de technische ontwikkelingen van spraak, maar laten we niet de fout maken te denken dat die informatievorm een volwaardig alternatief voor braille is. Probeert u zich maar eens voor te stellen dat vanaf volgend jaar de boekwinkels alleen nog luister-cd's verkopen".

In haar roman 'Ruw' laat de schrijfster Marie Kessels haar op latere leeftijd blind geworden hoofdpersoon op een heldere en indringende manier vertellen hoe veel betekenis het voor haar had braille te leren schrijven en lezen. De eerder genoemde Tonny van Breukelen, die ook op latere leeftijd zeer slechtziend is geworden, doet dat zelfde in het boek 'Braille; een pleidooi voor onbeperkt lezen'. Indrukwekkend is het korte verhaal 'Geen dag zonder braille'. In 447 woorden zegt de 13-jarige Kristina Misiunaite van Schie dat ze zich geen dag kan voorstellen waarin ze niet een beroep doet op haar kennis van het brailleschrift.

De afgelopen jaren hebben braillelezers op een betrokken en op een soms emotionele en soms genuanceerde wijze duidelijk gemaakt welke betekenis het brailleschrift voor hen heeft. Zij geven er tegelijk blijk van dat ook andere leesvormen en technische ontwikkelingen hen niet ontgaan zijn en hun maatschappelijke integratie heeft bevorderd. Prinses Laurentien, beschermvrouwe van de NLBB, Vereniging van Leesgehandicapten, maakte zich tot hun tolk in haar toespraak bij de opening van het Braillejaar.

Zij zei onder meer: "Louis Braille heeft het mogelijk gemaakt dat wereldwijd, visueel gehandicapten in staat zijn zelfstandig leetuur en informatie tot zich te kunnen nemen, in een samenleving die doorgaans is ingesteld op mensen die kunnen zien. Wij kunnen het dus niet voor lief nemen dat alleen luisterend lezen een uitkomst biedt voor mensen met een leeshandicap (...). Het gaat uiteindelijk om onbeperkt lezen in een samenleving zonder beperkingen voor blinden en slechtzienden, zodat een beperking geen handicap behoeft te zijn. Zoals ik al zei, gelijkheid is een van de kernwaarden van onze samenleving".

Toch hebben de programmamakers van De Ochtenden wel een punt. Van de totale groep van mensen met een visuele beperking – waarvan niemand weet hoe omvangrijk die precies is – zal altijd slechts een klein gedeelte gebruik kunnen of willen maken van toepassingen van braille. Daarom zal volgens hen het streven er vooral op gericht moeten zijn die toepassingen te realiseren waarmee zoveel mogelijk mensen geholpen kunnen worden. De eerder genoemde en-en benadering van Kruisselbrink (zie noot 21) is hier aan de orde.

De programmamakers en diverse geïnterviewden wekten echter de indruk de toepassingen waarvan slechts een zeer kleine minderheid gebruik maakt te willen uitsluiten. En dat ging

veel mensen te ver. Opkomen voor de belangen van een kleine minderheid is het kenmerk van een beschaafde samenleving. Niemand heeft er belang bij dat binnen de groep van blinden en slechtzienden een onderlinge strijd over braille of gesproken zou ontstaan over de vraag welke faciliteiten en voorzieningen tegen elkaar uitgeruild zouden kunnen worden vanwege omvang van de belanghebbende groep of vanwege de kosten. In een beschaafde samenleving is namelijk ook solidariteit een kernwaarde. Dat dit spanningen kan geven is duidelijk.

Een beschaafde samenleving biedt een gelijkwaardige toegang tot informatie en lectuur

Iemand die het gezichtsvermogen geheel of praktisch geheel mist zal in het dagelijks leven een aantal problemen tegenkomen. Op allerlei manieren en op veel terreinen wordt getracht de beperkingen zoveel als dat mogelijk is te compenseren door het treffen van voorzieningen. Veel mensen wenden hun creativiteit en flexibiliteit daarvoor aan met allerlei eenvoudige of ook slimme oplossingen, die soms in de dagelijkse praktijk bedacht zijn. Voor praktisch iedereen die een visuele beperking heeft zijn echter specifieke voorzieningen onontbeerlijk om zelf toegang te hebben tot lectuur en informatie en daardoor onafhankelijk en zelfstandig te kunnen functioneren. Of dat het geval is kan in het algemeen slechts op individueel niveau beoordeeld worden maar de faciliteiten om dat mogelijk te maken moeten er dan wel zijn.

Het algemeen gevoel in onze samenleving is dat iedereen een gelijke toegang moet hebben tot alle informatie en lectuur in een voor haar of hem bruikbare leesvorm. We sluiten principieel niemand uit. Dat gevoel past in een samenleving waarin aan alle inwoners gelijke en gelijkwaardige mogelijkheden geboden worden in het onderwijs, in het werk en in allerlei maatschappelijke verbanden. Ieder is voor de wet gelijk.

Dat gevoel is onder meer basis van de Wet Gelijke Behandeling op grond van handicap of chronische ziekte.

Die principiële keuze voor gelijke behandeling zal te allen tijde ook verdedigd moeten worden. We vatten de begrippen lectuur en informatie dan breder op dan de dienstverlening van het Loket aangepast-lezen. Iedereen die iets mede te delen heeft wijzen wij erop dat hun boodschappen ook relevant zijn of kunnen zijn voor mensen met een leeshandicap. De boodschap dient dan ook 'als vanzelfsprekend' toegankelijk aangeboden te worden. Of omgekeerd, iedereen zal desgewenst van elke boodschap kennis moeten kunnen nemen. De overheid heeft in dat opzicht een voorbeeldfunctie. Een wat dat betreft navolgenswaardige (!) aanbeveling werd gedaan in een preadvies voor de Vereniging voor Wetgeving en Wetgevingsbeleid: 'Maatregelen (moeten genomen worden) om de digitale toegang tot en toegankelijkheid van wet- en regelgeving voor visueel gehandicapten te verbeteren'. En toegespitst op publieke informatie: "de toegankelijkheid van overheidsinformatiebronnen dient te worden gewaarborgd voor de doelgroep van blinden en slechtzienden". Een oproep aan de overheid om voorloper te zijn en inspirator van alle sectoren van het maatschappelijk leven! Die oproep werd ook gedaan als stelling 5 bij het proefschrift van Frances Fortuin, luidende: "Dit proefschrift had veel moeilijker tot stand kunnen komen zonder de 'Americans with Disabilities Act' waardoor in de VS uitgegeven

wetenschappelijke boeken en artikelen in voor blinden en slechtzienden toegankelijke digitale 'format' beschikbaar moeten zijn. De Europese Unie dient zo snel mogelijk een vergelijkbare wetgeving in te voeren".

We meten geen mensen op individueel of collectief niveau af naar de mate waarin ze de samenleving geld kosten. De samenleving is niet volmaakt en daarom zal er steeds opgekomen moeten worden voor specifieke belangen van mensen die ervaren dat gelijkheid en gelijkwaardigheid en gelijke behandeling nog ver te zoeken zijn of bedreigd lijken te worden. Ervaren is een subjectief begrip maar wel essentieel bij het serieus omgaan met individuele en collectieve belangenbehartiging.

Voor blinden en slechtzienden zijn goede voorzieningen met betrekking tot toegang tot informatie en lectuur van wezenlijk belang. We willen niet meer terug naar een ver verleden waarin filantropie en afhankelijkheid de boventoon voerden. De samenleving als zodanig heeft sinds de jaren '50 een verantwoordelijkheid genomen voor de gesubsidieerde lectuur- en informatievoorziening. De technische ontwikkelingen hebben een aanzienlijke bijdrage geleverd aan de mogelijkheden om gelijkwaardig mee te doen. Het werk van de gesubsidieerde informatie- en lectuurvoorziening staat – ondanks alle beperkingen – op een hoog peil. Maar het is natuurlijk niet genoeg want bijna iedereen met een visuele beperking kan exact aangeven welke belemmeringen er nog steeds zijn. Dat betreft naast de mobiliteit ook en misschien vooral het terrein van lectuur en informatie. Dit terrein is veel breder dan het terrein waarop het blindenbibliotheekwerk zich in de loop der jaren bewogen heeft. In een visueel ingestelde samenleving vraagt de visuele weergave van informatie om een vertaling die beter zichtbaar is, die hoorbaar of voelbaar is of ook een combinatie daarvan. Een niet te kleine letter, voldoende contrast, gebruik van optische leeshulpmiddelen en ondersteuning met geluid kunnen vaak helpen. Dat geldt voor boeken, tijdschriften en andere geschreven informatie maar ook voor de informatie die ons aangeboden wordt op de openbare weg, in (openbare) gebouwen, in het openbaar vervoer, in kantoren en bedrijven en in het onderwijs. Ook in de sfeer van de hulpmiddelen en toepassingen van nieuwe technologie is een combinatie van aanpassingen of voorzieningen niet ongebruikelijk. Met het principe van 'design for all' worden niet alleen de grenzen tussen de wereld van zienden en niet-zienden zoveel mogelijk weggehaald maar ook die tussen de mensen die onderling een verschillende soort visuele beperking hebben. Het maken van een combinatie van braille met geluid vormt voor veel ontwikkelaars kennelijk een permanente uitdaging. Of in de toepassingen de inventiviteit van de uitvinders voorop staat of de primaire behoeften van de beoogde doelgroep blijft hier even buiten beschouwing.

In dit afsluitende hoofdstuk is het woord 'braille' slechts een maal gevallen. Binnen de belangenbehartiging voor een toegankelijke samenleving past een integrale benadering van de problemen van de toegankelijkheid. De slogans 'oog voor een toegankelijke samenleving', 'onbeperkt lezen' en 'grenzeloos lezen' sluiten hier in hun onderling samenhang naadloos op aan.

Van overheid, dienstverleners, blindenbibliotheken en bedrijfsleven wordt daarom terecht gevraagd de oplossingsrichtingen ook integraal te benaderen en toe te passen en daarin braille een gelijkwaardige plaats te geven naast de oplossingen die met andere leesvormen (en de toepasbare lees- en communicatiehulpmiddelen) geboden kunnen worden. Misschien is het Louis Braille daar eigenlijk ook om te doen geweest!

Geraadpleegde literatuur

Aandacht voor braille: noodzaak; een dringende oproep aan overheid en bedrijfsleven. Utrecht, Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang, 2005.

Bibliotheekwerk voor ouderen en mensen met leesproblemen. Den Haag, VOB, 2004.

Blinden en slechtzienden in de informatiemaatschappij; A. Darsono, J.M.J. Dister, L.F. Meijer en A. J. van der Waals (nov. 1986, niet gepubliceerd)

C. Boele. Rechtvaardigheid boven weldadigheid; de emancipatie van de blinden in Nederland in de XXste eeuw. Utrecht, Landelijke Stichting voor Blinden en Slechtzienden. 1992.

T. van Breukelen. Braille; een pleidooi voor onbeperkt lezen. Leidschendam, Biblion Uitgeverij, 2009

C.H.C. Frijters. Lezen gaat ongezien; honderd jaar lectuurvoorziening aan blinden en slechtzienden en de rol van de Nederlandsche Blindenbibliotheek daarbij. 's Gravenhage, Vereniging De Nederlandsche Blindenbibliotheek, 1987.

Gedenkschrift ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van de Nederlandsche Blindenbibliotheek te 's-Gravenhage 1894-1954. 's-Gravenhage, Cultureel Centrum van de Vereniging "De Nederlandsche Blindenbibliotheek". 's-Gravenhage, 1954.

B. Jansen. Van reglette tot diskette; 125 jaar brailledrukkerij, 75 jaar Bibliotheek Le Sage ten Broek. Nijmegen, Stichting Bibliotheek Le Sage ten Broek, 1994.

H.L. Jonkers en V.P.M. van den Eertwegh. Waarom braille?. Arnhem, Bureau voor strategieontwikkeling en Systeeminnovatie in opdracht van Alva BV, 2004.

Marie Kessels. Ruw; roman. Amsterdam, De Bezige Bij, 2009.

P.W. Klein. De Stichting Blindenhulp 1899-1999; een patroon van verandering. Den Haag, Stichting Blindenhulp, 1999.

D.de Kruijff. Het geheim van lezen in het donker. Utrecht, NVBS, 2009

Lectuur- en informatievoorziening voor mensen met een visuele handicap in de periode 2005-2008; een visie vanuit gebruikersperspectief. Utrecht, Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang, 2004.

Lectuurvoorziening braillezers; eindrapport. Houten, Ipso Facto, 2005

H.J. Lenderink. Het blindenwezen in en buiten Nederland. Amsterdam, W. Gosler & Co. 1904

B. Liesen. Zes lichtpuntjes; een enquête naar Louis Braille. Brussel, Brailleliga, 2008.

Operationeel plan Zicht op samenwerking. Den Haag, VOB, 2006.

A. Schipper. Ballet in braille. De 'dans der verandering' in het blindenbibliotheekwerk; een choreografie van beweging en reflectie. (niet gepubliceerde doctoraalscriptie bestuurs- en organisatiewetenschappen Rijksuniversiteit Utrecht), juli 2008.

P. Schneiders. Lezen voor iedereen; geschiedenis van de openbare bibliotheek in Nederland. Den Haag, Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, 1990.

De stamboom van Sensis; 150 jaar zorg en onderwijs voor blinden en slechtzienden in Grave. Grave, Sensis, 2009.

P. Teunissen jr. Vijf en zeventig jaar Nederlandsche Blindenbibliotheek. Den Haag, NBB. 1964.

F. Tingen. Leven en werk van Louis Braille. Z.pl, 1967.

J. Vos. Tastend door de tijd; twee eeuwen onderwijs en zorg voor blinde en slechtziende mensen. Amsterdam, Boom, 2008.

75 jaar CBB; driekwart eeuw brailleboeken voor iedereen, dertig jaar luisterbibliotheek voor allen die niet meer gewoon kunnen lezen. Speciale uitgave van 'De Boekenband'; informatieblad van de Christelijke Blindenbibliotheek. Ermelo, CBB, 1987

Verder is gebruik gemaakt van een aantal andere publicaties, waaronder die in tijdschriften van de verschillende organisaties van blinden en slechtzienden. Waar geciteerd is de bron opgenomen in het notenapparaat

Over de auteur

A.J. (Ad) van der Waals (1946) was van 1969-1984 en van 1989-1990 werkzaam in diverse functies in het openbaar bibliotheekwerk, waaronder van 1976 tot 1984 als Directeur Openbare Bibliotheken bij de Provinciale Bibliotheekcentrale voor Zuid-Holland. Van 1984 tot 1989 was hij coördinator van het Centraal Orgaan Lectorvoorziening voor Blinden en Slechtzienden. In 1991 werd hij directeur van het landelijk bureau van de Nederlandse Vereniging van Blinden en Slechtzienden (NVBS). In 1997 maakte hij de overstap naar de functie van beleidsmedewerker bij de NVBS en later bij de netwerkorganisatie van organisaties van mensen met een visuele beperking, Viziris. Hij hield zich beleidsmatig bezig met een diversiteit van bestuurlijke zaken en inhoudelijke beleidsterreinen. Sinds 2008 is hij freelance werkzaam op het terrein van bestuurs- en beleidsondersteuning en doet hij op persoonlijke titel onderzoek naar de bestuurlijke geschiedenis van de gesubsidieerde informatie- en lectorvoorziening aan blinden en slechtzienden. In september 2011 verschijnt van zijn hand een boek over de geschiedenis van de studielectuurvoorziening in Nederland voor blinden en slechtzienden.